

KONFERENSIYALAR.COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XVIII RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

SENTYABR, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:
<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil).– 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

SHE'RIY MANBALARDA TALMEH BADIY SAN'ATINING TASNIFI

Ahmedova Mo'tabar Husanovna

Erkin tadqiqotchi

Toshkent sh. Shayhontohur t. Qoratosh 27/21

Email: mo'tabar.axmedova95@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy tasvit vositasi biri talmehning she'riy manbalardagi ta'riflar asosida tasniflari va sharhlari berilgan. XIII–XIV asr mumtoz she'riyatidagi qo'llanish xususiyatlari va badiiy-funksional ahamiyati yoritiladi. Talmeh san'ati she'riyatda bajaruvchi vazifasiga ko'ra qanday turlarga bo'linishi va qaysi ma'noni abglarishi jadval asosida sehemali tasniflangan.

Kalit so'zlar: Talmeh, Diniy, Tarixiy, Adabiy, Afsonaviy, Tasavvufiy, Qays Roziy, Atoulloh Husayiniy.

CLASSIFICATION OF THE ARTISTIC DEVICE OF TALMEH IN POETIC SOURCES

Ahmedova Mo'tabar Husanovna

Independent Researcher

Annotation. This article provides a classification and analysis of the talmeh (literary allusion), one of the artistic devices used in poetry, based on its definitions and interpretations found in poetic sources. It examines the specific features of the use of talmeh in classical Uzbek poetry of the 13th–14th centuries, as well as its artistic and functional significance. According to its functions in poetic texts, the talmeh device is systematically classified into different types, including religious, historical, literary, legendary, and Sufi allusions, with their respective semantic and artistic functions presented schematically in a table.

Keywords: Talmeh, literary allusion, religious, historical, literary, legendary, Sufi, Qays al-Razi, Atā' Allāh al-Husayni.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ydif-y2026v2i18/n22>

Kirish. Sharq mumtoz adabiyotida badiiy san'atlar tizimi adabiyotshunoslikning muhim qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ular orasida **talmeh** (arabcha: تلميح – nazar solmoq, ko'z qirini tashlamoq, ishora qilmoq) alohida o'rin tutadi. Bu san'at shoirga ozgina so'z bilan keng ma'no ifodalash, tarixiy, diniy, afsonaviy yoki adabiy voqeliklarga ishora orqali o'quvchi xotirasini faollashtirish imkonini beradi. Mumtoz adabiyotning barcha davrlarida yaratilgan nazmiy asarlarning barchasida talmeh san'ati o'zining takrorlanmasligi va boshqa san'atlardan turli farqlari bilan ajralib turgan.

Ayniqsa, XIII–XIV asrlar Sharq she'riyati uchun o'ziga xos davr edi. Bu davrda fors-tojik adabiyoti yuksak cho'qqilarga yetdi (Sa'diy Sheroziy, Jaloliddin Rumiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, va boshqalar) ijodlari beqiyosdir. Shu davr fors-tojik adabiyoti turkiy adabiyotning keyingi yuksalish uchun zamin yaratdi. Aynan shu davr she'riyatida ko'plab badiiy san'atlar qatorida talmeh san'ati ham nafaqat bezak vositasi, balki g'oyaviy-badiiy yukni ko'taruvchi asosiy usullardan biriga aylandi.

Asosiy qisim. Mumtoz poetika asarlarida talmehga berilgan ta'riflar asosan bir-biriga yaqin. Shams Qays Roziyning "Al-mu'jam fi ma'oyir ash'or al-Ajam" (XIII asr boshlarida yozilgan) asarida quyidagicha tariflangan: "Shoir ozgina so'z bilan ko'p ma'noni ifodalasa, ana shunga talmeh deyiladi. Bu san'at balog'at egalari nazarida itnobdan (gapni cho'zishdan) ko'ra maqbulroqdir"[1] deb ta'kidlaydi.

Atoulloh Husayniyning "Badoyi' us-sanoyi'" asarida esa: "Talmih lug'atta bir nimaga nazar solmoqtur va bu san'atta she'r va andin o'zga nimalarga ishorat etilgani uchun ani talmih deb atapturlar"[2] deb izohlaydi.

Y. Is'hoqov talmehni: "...mumtoz poeziyada keng qo'llanilgan ma'naviy san'atlarning eng xarakterlilardan biri" [3] – ekanligini ta'kidlaydi.

Keyingi manbalarda (masalan, "Maboniy ul-insho", "Mezon ul-balog'a") talmeh "sabqati zikri voqe' o'lmaksizin qissaya yoxud masali soir hukmida bo'lg'on bir she'rga ishorat aylamak" sifatida ta'riflanadi. Anvar Hojiahmedov "Mumtoz badiiyat lug'ati"da uni "she'r yoki nasrda mashhur tarixiy voqealar, afsonalar qahramonlari, xalq maqollari va iboralariga ishora qilmoq san'ati" [4]deb belgilaydi. Shuningdek, mumtoz badiiy san'atlarni tahlil qilish jarayonida talmehni o'quvchining muayyan tarixiy, diniy yoki adabiy bilimiga tayanadigan san'at sifatida ko'rsatadi. Talmehda shoir biror mashhur voqea yoki shaxsga ishora qiladi va o'quvchidan ana shu ishoraning mazmunini anglashni kutadi.

Mumtoz poetika tizimida badiiy san'atlar odatda lafziy, ma'naviy va lafziy-ma'naviy guruhlariga ajratilgan. Talmeh ma'naviy san'atlar qatoriga kiradi. Chunki unda asosiy badiiy ta'sir tovush yoki shakl uyg'unligidan emas, balki mazmunlararo bog'lanishdan yuzaga keladi.

Bu ta'riflardan ko'rinadiki, talmehning asosiy belgisi – ishoraning to'g'ridan-to'g'ri emas, balki bilvosita, taniqli voqelik orqali amalga oshirilishidir. U iyjoz bilan bog'liq bo'lib, o'quvchidan muayyan madaniy-tarixiy bilimni talab qiladi.

Talmeh haqidagi ma'lumotlarga asoslanib talmehni quyidagicha tasniflash mumkin.

1-jadval

Talmeh turlari	Nom orqali ishora	Badiiy vazifa
Diniy	Yusuf, Ya'qub, Nuh, Iso	Sabr, go'zallik, ayriliq, najot
Tarixiy	Iskandar, Jam	Qahramonlik, podshohlik, qudrat
Adabiy	Majnun, Farhod, Shirin, Layli	shq, vafo, hijron
Afsonaviy	Anqo, Jamshid va boshqalar	Ramziy-falsafiy ma'no
Tasavvufiy	Mansur, Shayx San'on	Ishq, fano, ruhiy kamolot
Geografik	Ka'ba, Makka, Smarqand, Buxoro	Muayyan madaniy-tarixiy joylar

Diniy-islomiy talmehlar. Qur'on oyatlariga, hadislariga, payg'ambarlar (Yusuf, Muso, Iso, Xizr) va sahobalar hayotiga ishora. XIII–XIV asrlarda tasavvuf she'riyatining kuchayishi bilan bu tur ustunlik qildi. Yusuf go'zallik timsoli bo'lib, asosan oshiqona g'azallarda ma'shuqa unga qiyoslanadi.

*Yuzungni ko'rmagan oshiq qachon ko'rg'ay shakar labni,
Yusuf husnin ko'rmagan el neni bilsun zuleyxoni.[5]*

Ushbu baytda ham yorning go'zal jamoli Yusuf jamoliga qiyoslanib, yorning naqadar go'zal ekanligiga ishorq qilinmoqda.

Tarixiy talmehlar. Iskandar Zulqarnayn, Jamshid, Hotam Toy, Xusrav Parviz, Bahrom Gur kabi shaxslarga ishora. Sa'diy "Guliston" va "Bo'ston"da bunday talmehlardan keng foydalangan.

Eshitdim bir kuni ov qilib quvnoq,

Ulug' Doro ketmish lashkardan yiroq.[6]

Shoir o'z davrining buyuk hukmdorlaridan biri bo'lgan Doro bilan bo'lgan bir voqeani qalamga olgan bo'lib, qahramonning o'zi ham voqealar davomida bevosita ishtirok etgan.

Adabiy talmehlar. Oldingi shoirlar (Firdavsiy, Xoqoniy, Anvariylar) baytlariga yoki mashhur qissalarga ishora, shuningdek, adabiy qahramonlar (Majnun, Layli, Farhod, Shirin) kabi obrazlarning bayt tarkibida kelishi.

Geografik. Talmehda mashhur joy nomlaridan unumli foydalaniladi. Hofiz Sheroziyning quyidagi bayti geografik talmehning go'zal namunasi.

***Agar ko'nglimni shod etsa o'shal Sheroz jononi,
Qaro xoliga baxsh etgum Samarqand Buxoroni.***

Mazkur baytda Sheroz, Samarqand va Buxoro nomlari geografik birlik sifatida kelgan bo'lsa-da, ularning poetik mazmuni bundan kengroqdir. Sheroz — oshiqning mahbubasi bilan bog'liq makon, Samarqand va Buxoro esa Sharq dunyosida boylik, shaharsozlik, ilm-fan va madaniyat markazlari sifatida tanilgan tarixiy shaharlar obrazini faollashtiradi.

Shoirning "Samarqand Buxoroni baxsh etgum" degan ifodasi orqali oshiqning mahbubaga bo'lgan muhabbati va fidoyiligi kuchaytiriladi. Shu bilan birga, ikki mashhur shaharning nomini keltirish muvofiq mazmunni ham yuzaga chiqaradi: oshiq mahbubaning birgina qora xoli evaziga katta boylik va yurtlarni berishga tayyorligini bildiradi.

Xulosa qilib aytadigan sharq mumtoz adabiyotida talmeh san'ati badiiy tafakkurning muhim va sarmazmun shakllaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Mumtoz poetika manbalarida talmehga berilgan ta'riflarni qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, uning asosiy mohiyati mashhur tarixiy, diniy, adabiy, afsonaviy yoki tasavvufiy voqea va obrazlarga bevosita bayon qilmasdan, qisqa ishora orqali murojaat etishdan iborat. Shu jihatdan talmeh ixchamlilik va ma'no zichligini ta'minlovchi poetik vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Umuman, talmeh Sharq mumtoz adabiyotida tarixiy-madaniy xotira, diniy-tasavvufiy tafakkur va badiiy obrazlilikni bir nuqtada birlashtiruvchi poetik mexanizm sifatida xizmat qiladi. Uning mohiyatini anglash uchun nafaqat she'riy matnning lingvistik qurilishi, balki unda ishora qilinayotgan tarixiy voqea, diniy qissa, adabiy asar, afsona yoki tasavvufiy manbaning mazmunini ham bilish talab etiladi. Shu bois talmehni tadqiq etish mumtoz adabiyotning badiiy san'atlarini o'rganish bilangina cheklanmay, balki, asar tarkibida kelayotgan tarixiy shaxs, voqealarning ham yaxshi bilishni talab qiladi. Shuningdek, davrning tarixiy, diniy, falsafiy va madaniy dunyoqarashini qayta tiklash uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga kasb etadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Шамс Қайс Розий. Ал-муъжам фи маъойир ашъор ал-Ажам. Душанбе нашрлари, 1991. 306.
2. Атоуллох Ҳусайний. Бадойиъ ус-санойиъ. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. 145–148б.
3. Исҳоқов Й. Сўз санъати сўзлиги. – Тошкент: Зарқалам, 2006. 2014. 69б.
4. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадийят луғати. – Тошкент: Шарқ, 1998. 128–132б.
5. Ҳожиаҳмедов А. Шеърӣ санъатлар ва мумтоз қофия. – Тошкент: Шарқ, 1998. 41б.
6. Сайф Саройи. Гулистони бит-туркий. — Тошкент: Фан, 1968.
7. Шерозий С. Бўстон. – Тошкент: Ўзбекистон, 1976. – Б.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XVIII RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI

2026-yil, sentyabr

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil). – 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.